

ORTA TÜRKÇE'DEKİ *+mat* EKİ

Prof. Dr. Nuri YÜCE¹

Özet

Orta Türkçe dönemine ait bazı yazma eserlerde *qoymat* biçiminde yazılan ve “koyuncu, koyun güden, çoban” anlamında bir kelime var. Bu kelimedede bulunan *+mat* eki, günümüz Türkçesindeki *sığırmaç* “sığır çobanı” sözcüğündeki *+maç* gibi aynı anlama sahiptir. Yapılan araştırma sonucunda *+mat* ekinin, bilinmeyen bir zamanda, Türkçe’ye Sanskritçe *pâtr(2)* “(bir şeyi tehlikeden) koruyan, (hayvanları) güden, çoban, bekçi” kelimesinden geldiği saptanmıştır. Türkçe *qoy* “koyun” sözcüğüne eklenerek kullanılan *pâtr(2)* kelimesi, olağan ses değişimleri sonucunda *+mat* biçimini almış, ve isimden meslek ve meşguliyet ismi yapan bir ek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Türkçe, Koymat, Etimoloji, Sanskritçe bir Alıntı, Nadir bir Ek.

The Suffix *+mat* in Middle Turkic

Abstract

In some of the manuscripts belonging to Middle Turkic, there is a word written as *qoymat* and means “sheepman, herdsman, shepherd”. The suffix *+mat* in this word has mean as the suffix *+maç* in the word *sığırmaç* of the Modern Turkish. As a result of the research, it has been concluded that this suffix had passed Turkish in unknown times from *pâtr(2)*, a word of Sanskrit that means “saver (something from danger), sheepman, guard”. The word *pâtr(2)*, that is used by attaching to Turkish word *qoy* “sheep” has gotten a shape as *+mat* and has become a suffix that makes vocation and occupation names from nouns.

Key Words: Middle Turkic, Qoymat, Etymology, A Loanword from Sanskrit, A rare Suffix.

¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı.

Tarihî Türk yazı dillerinin Orta Türkçe dönemine ait bazı yazma eserlerde *qoymat* biçiminde yazılan ve “koyuncu, koyun güden, çoban” anlamında kullanılan bir kelime var. Örneklerden bazıları ve bulunduğu eserler şöyledir:

Örnek 1: [NY 215b; AEF II,32 ; Zm 103,8]² Ar: ne‘aqa r-râ‘î bi‘l-ğanemi «sâha ‘l-ğaneme» / Fa: bâng kerd şubân ber gôsfendân, bâng kerd çôbân gôsfendân-râ / Xwr [Zm 103,8]: b‘r‘zyd ‘y fş‘n pşy ‘ps‘n [“der Hirte rief die Schafe”] / HTü A: *ıçqırdı qoymat koylarqa*; B: *ıçqırdı*; T: *qoymat qoyğa çaqırdı*; H: *ıçxırdı qoymat qoy•qa*; S: *qoymat qoy•larqa ıçqırdı*; U14a,4: *ıçqırdı qoymat qoylarğa* [“çoban koyunlara çağırdı, seslendi”].

Örnek 2: [NY 281b; AEF II,93; Zm 180,7] Ar: wa nefeseti l•ğanemu «ra‘at leylen bilâ râ‘in» / Fa: gôspendân be•şeb be•çerâgâh şudend, be•çerâgâh şudend gôsfendân be•şeb bê•şubân / Xwr [Zm 180,7]: pr xrk my‘r c.xby b:fş‘n [“die Schafe gingen nachts ohne Hirten auf der Weide”] / HTü A: *qoy qoymat•sız tiinle otladı*; B: *qoyun qoymat•sız tiinle yöridi*; T: *tiinle otladı qoy•lar qoymat•sız*; H: *otladı•lar qoyunlar qoymat•sız*; S: *qoy•lar qoymat•sız tiinle otladı•lar*; U43b,7: *qoymat•sız tiinle otladı•lar qoy•lar* [“koyunlar geceleyin çobansız otladılar”].

Örnek 3: [NF 318,16]³ (13) *payğâmbar aydı yâ Rabbî anlarning* (14) *nişânları neteg turur manga beyân qılu bérgil tép aydı erse Haq tvt aydı anlarning nişânı ol* (15) *turur kim eger kündüz bolsa küin kölgesini saqlayurlar kim qaçan namâz vaqtı bolğay Rabbüümüzke ‘ibâdet* (16) *qılsağ tép, neteg kim qoymat qoynu saqlamış mengizlig taqı küin batmaqınğa ârzû qılurlar kim qaçan bolğay* (17) *kim küin batsa taqı Rabbüm birle halvatta munâcât qılsağ tép ârzû qılurlar.*

Örnek 4: [NF 329,13](11) *taqı İblîs ‘al bir çôbân sûratı üze bolub Eyyûb payğâmbarqa keldi; baqar, Eyyûb payğâmbar ‘as namâz* (12) *qılu turur. Qaçan kim namâznu tamâm qıldı erse, bu çaqırdı, feryâd qıldı, başınğa topraq saçtı. Eyyûb payğâmbar aydı: (13) Ne boldı? tép su‘âl qıldı erse, ol qoymat aydı kim: Ne kim yıldı qara bar erdi, taqı qul qaravaş bar erdi, cümlesi köydi, helâk* (14) *boldı, tédi erse, Eyyûb payğâmbar héç qadğurmadı.*

² NY = Nuri YÜCE’nin yayıma hazırlamakta olduğu *Mukaddimetü'l-Edeb*’in Hârizm Türkçesi dil malzemesi içeren çeşitli yazmalarından seçilen örnekler. Her bir yazmanın kısaltması ayrı harflerle gösterilmiştir.

³ *Nehcü'l-Ferâdîs I: Tıpkıbasım*. Önsözli yazan: János ECKMANN, Ankara, TDK 1956. XIV+444 s.

Orta Türkçe'nin en önemli dil âbideleri *Kutadğu Bilig* (1069), *Divânü Lüğâti't-Türk* (1073) ve A. K. Borovkov'un hazırladığı *Kur'an Tefsiri*'nde (12-13.yy) [*Sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv.*] **qoymat** kelimesi yok. Radloff (1893-1911), *Drevnetyurkskiy Slovar'* (1969), Räsänen (1969-1971), Clauson (1972) sözlüklerine **qoymat** kelimesi alınmamış.

Yukarıdaki örneklerde açıkça görüldüğü üzere, **qoymat** sözcüğü, **qoy** "koyun" kelimesine +**mat** ekinin (daha ihtiyatlı bir tabirle **mat** unsurunun) eklenmesiyle oluşmuş, böylece bir tür meşguliyet ve meslek ifade eden isim yapılmıştır: **qoymat** < **qoy**+**mat** "koyuncu, koyun güden, çoban".

Koyun kelimesine eklenen bu +**mat** biçimindeki unsura, **koymat** sözcüğünden başka herhangi bir kelimedede ben şimdiye kadar rastlamadım. Bunun sadece **qoymat** kelimesinde, yani tek bir sözcükte kalmış olması, ilk bakışta onun konumunu zayıflatır gibi görünse de, **qoymat** kelimesinin, yeterli sayıda, bol örneklerinin bulunması, yazmalardaki yazının okunabilir biçimde düzgün, ve noktalarının da yazılmış olması, ayrıca, anlamının bazı yazmalarda, hem Arapça hem Farsça paralel sözcük veya cümlelerle kesin biçimde açıklanmış olması, onun anlamının saptanmasında, olası bir kuşkuyu gidermekte ve durumunu sağlamlaştırmaktadır.

qoymat kelimesinin geçtiği eserler 12.-14. yüzyıllarda Hârizm bölgesinde, yani bugünkü Türkmenistan'ın batı bölgelerinde ve Karakalpakistan topraklarında yaşamış olan Türk boyları tarafından konuşulmuş, karışık dil özellikleri içeren bir Türkçe ile yazılmıştır. Bunu dikkate alarak, o bölgelerde **qoymat** kelimesinin zamanımızda var olup olmadığını saptamaya çalıştım. Ulaşabildiğim sözlükler ve yer adları üzerine yazılmış kitaplarda herhangi bir ize rastlayamadım.

Zihnimi uzun süredir meşgul eden bu +**mat** hakkında meslektaşım C. SCHÖNIG ile 2004 yılında konuşurken, kendisinin o günlerde üzerinde çalıştığı bir makalesi⁴ dolayısıyla G. DOERFER'in bir yazısında Ruanruan hükümdar

⁴ SCHÖNIG, Claus (2005), UAJb'da o zaman henüz basılmamış olan "Türkisch-mongolische Sprachbeziehungen — Versuch einer Zwischenbilanz" adlı yazısının bir fotokopisini daha sonra bana gönderdi. Kendisine bu ilgisi için teşekkür ederim. Sözkonusu +**bat** ekiyle ilgili bilgi C. Schönig'in yazısının 26 numaralı dipnotunda şöyle: "26) Doerfer (1992, 42) weist darauf hin, daß einige Herrscherdevisen der Ruanruan ein Suffix -**bat** zu enthalten scheinen (etwa *Daulabokbatdunbat* 'Beherrscher' oder *Kin-dau-bat* 'Lenker, Öffner'), wobei er die Frage nach einem Zusammenhang mit dem tü. Suffix *-(V)**bat** (?) wie "im alttü. Titel *ëldäbär* (zu mon. *elde-* 'drive, pursue') = Jou-jan [= Ruanruan, Anm. d. Verf.] ... *ilibat*" sowie in alttürkischen Namen wie *Kürüber*, *Nivar* und *Taspar* stellt; im Hinblick auf Aydemir (2003, 123, Fn. 18) könnte man noch das Element ***baç** in die Fragestellung einbeziehen (s. Fn. 24). Nach Doerfer ist keine der Herrscherdevisen der Ruanruan aus irgendeiner bekannten Sprache deutbar. Einen rezenten Versuch zur Rekonstruktion der Ruanruan Sprache findet sich bei Vovin (2004). Manches an dem, was Vovin zu erschließen können glaubt, mag richtig sein. Jedoch schreibt er, mit Hinweis auf Doerfer (*TMEN III*, 132ff., Nr. 132 = *qatun*), Titeln wie *qağan*, *qatun* etc. Herkunft aus der Sprache der Ruanruan zu, obwohl Doerfer ausdrücklich darauf hinweist, daß der Titel bereits für die Sprache der Xianbei belegt ist (s. Fn 28); auch scheinen ihm die für diese Fragen (auch die der

armalarının birkaçında bulunan bir *+bat* ekine dikkatimi çekti.

G. DOERFER, 1992'de yayımlanan "Mongolica im Alttürkischen"⁵ adlı makalesinin 42. sayfasında, Jou-jan [=Ruanruan] (MS 402-552) hükümdar armalarının bir kaçının sonunda geçen bir *+bat* ekinden bahsetmektedir: *Kiu-dau-bat* "Lenker [= yöneten], Öffner [= Açan, Fâtiht]", *Daulabokbatdaubat* "Beherrscher [= hükümdar]", *Çikliantaubingdaubat* "Nehmend-Besichtiger/Behütender [= Alıp-Bakan / Koruyan]". Bu rumuzların anlamlarından anlaşıldığına göre *+bat* eki, eklendiği sözcüğe Türkçe'deki *-an / -en, -ıcı / -ici*, veya *+cı / +çi* eklerindeki gibi bir fillik anlamı kazandırmaktadır.

2004 yılında Türk Dil Kurumunun düzenlediği uluslararası bir konferansta sunduğum bildiride⁶ bu konuya değinmiş ve yukarıdaki soruları ve bu konudaki düşüncemi dile getirmiştim. Türkmenistan'ın Daşoğuz vilayetinde 23-25 Mayıs 2007'de düzenlenen Uluslararası Zemaşari Konferansı'nda sunduğum 30 sayfayı aşan uzun bir bildirin sonlarında bu *+mat* ekinin geçtiği *qoymat* kelimesinden örnekler vererek bu konuyu yine dinleyicilerin dikkatine sunmuş idim⁷. Türkmenistan'daki bu konferansta sunulan bildiriler Türkmenler tarafından ne yazık ki yayınlanmadı.

Yeterli ölçekteki haritalarda⁸ Türkmenistan'ın batı bölgesinde Balkanabat vilayetinin kuzey yörelerinde *Koymat* adlı bir yerleşim yeri ve bunun doğusunda *Goymat dağları* diye anılan bir dağ silsilesi görülüyor. Bu konuda

Femininsuffixe, s. Fn. 28) wichtigen Titel Doerfer 1985, 1992 u. 1993 völlig entgangen zu sein, wo Doerfer seine früheren Ansichten über die Herkunft dieser Titel revidiert und sie der Xianbei-Sprache zuschreibt".

⁵ DOERFER, Gerhard (1992), "Mongolica im Alttürkischen". — Bruno Lewin zu Ehren. Festschrift aus Anlass seines 65. Geburtstages. Band III. Korea. Herausgegeben von M. Kuhl und W. Sasse. Bochum 1992: Brockmeyer, s. 39-56.

⁶ YÜCE, Nuri, "Bazı nadir sözcükler ve ilginç bir ek üzerine". V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, Ankara 20-26 Eylül 2004, Ankara 2004, s.: 3275-3297.

⁷ Bu konferansta sunulan bildirilerin sadece bir sayfalık özetleri (çevirenlerin yaptıkları bazı yanlışlarla!) Türkmençe, İngilizce ve Rusça çeviri olarak konferans gününe mahsus şu kitapta yer almaktadır: Nuri YÜCE, "Mahmyt Zamahşarynyň «Mukaddymatyl-edeb» atly eseriniň Türkmen dili üçin ähmiýeti". Mahmyt Zamahşary we gündogaryň ylmy-edebi galkynyşy, Halkara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gyskaça beýany, 2007-iji yylyň Magtymguly aýynyň 23-25-i, Aşgabat-Daşoğuz 2007, s. 44-45; Nuri YÜCE., "Significance of Mahmyt Zamakhshary's Book «Mukaddymat ul-Adab» for Turkmen Language", «Miras» National Centre of Kultural Heritage Municipality of Dashoguz velayet, Mahmyt Zamakhshary and Oriental Literary-Scientific Renaissance, Abstracts of Reports of the International Scientific Conference, May 23-25, 2007, Ashgabat-Dashoguz 2007, p. 263-264; Nuri YÜCE, "Znaçenie knigi Maxmyta Zamaxşary «Mukaddymatyl-edeb» dlya turkmenskogo yazyka, Natsional'nyy Tsentur kul'turnogo naslediya Turkmenistana «Miras» Xyakimlik Daşoğuzskogo velayata. Materialy mejdunarodnoy naučnoy konferentsii, 23-25 Maxtunkuli (may) 2007 g., Aşxabad-Daşoğuz 2007, st. 424-425.

⁸ Knauers Grosser Weltatlas, 10. völlig neu bearbeitete Auflage, München 1985, 123 S. Karten + 231 Begriffe, 2°. [Sayfa 43'te Gory Koymatdağ var]. Türkmenistan Haritası (2 pafta halinde), Ölçek 1:1000000, Aşxabad 1993. [1. Paftada Koymat köyü ve Gory Goymatdağ var].

daha ayrıntılı ve yeni bilgiler edinmek ümidiyle, tanıdığım bazı Türkmenlere sorarak veya yazarak *qoymat* diye bir kelimeyi bilip bilmediklerini, biliyorlarsa bunun anlamının ne olduğunu sordum. Yüzyüze görüşüp sorduklarımdan bu kelimeyi bilen bir kimse çıkmadı. Kendilerine mektup yazıp veya elektronik posta göndererek sorduklarımdan yalnız Berdi SARIYEW'den yanıt aldım. Gelen cevabı aynen yazıyorum:

Hocam Merhaba!

Türkmenedeki "Goymat" sözcüğü Türkmenistan'ın batı ağızlarında (genelde terim olarak "Günbatar Yomut Geleşiginde") sıkça kullanılmaktadır. Bildiğim anlamı: koyuna ait, koyunla ilgilidir.

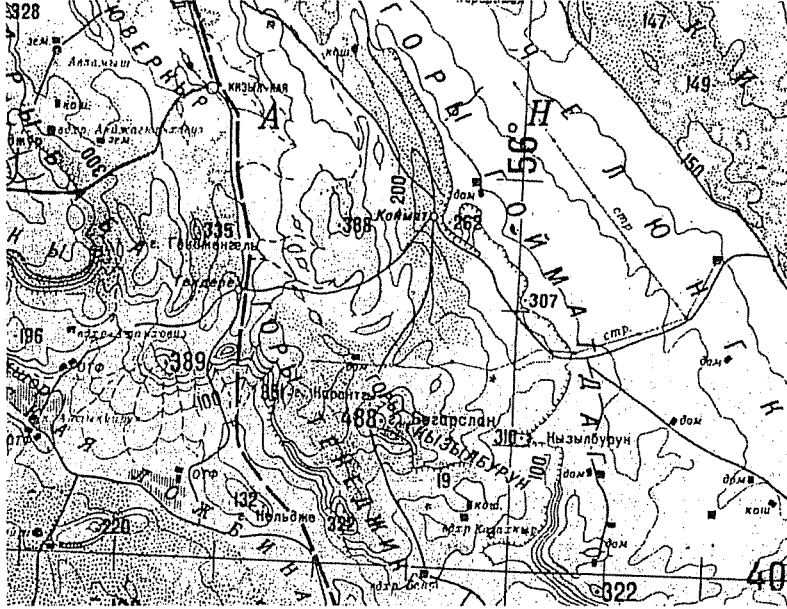
1. GOYMAT, Türkmenistan'ın batı bölgesindeki bir köyün adıdır. Buna dair ilmi kaynakları ve örnekleri gösteriyorum:

BERDİYEW, Recep (Prof. Dr.): *Türkmen Diliniñ Dialektlerinde ve Geleşiklerinde işlikler*, Aşgabat: "Ilım", 1988. Sayfa 91: *Bir gafırğa:ny o:da ta:pladım* [GOYMAT]. Anlamı: "Bir kaburgayı ateşte dağladım". Sayfa 98: *Şi ta:mdan övde tutulan ta:m yo:kdı* [GOYMAT]. Anlamı: "Bu evden önce yapılmış olan bir ev bile yoktu". Sayfa 99: *Biz oñ vilen bitişdik* [GOYMAT]. Anlamı: "Biz onunla barıştık". Sayfa 207: *So:fi göş diyse göşşek* [GOYMAT]. Anlamı: "Sofi göç dediği zaman, (o) göçecek".

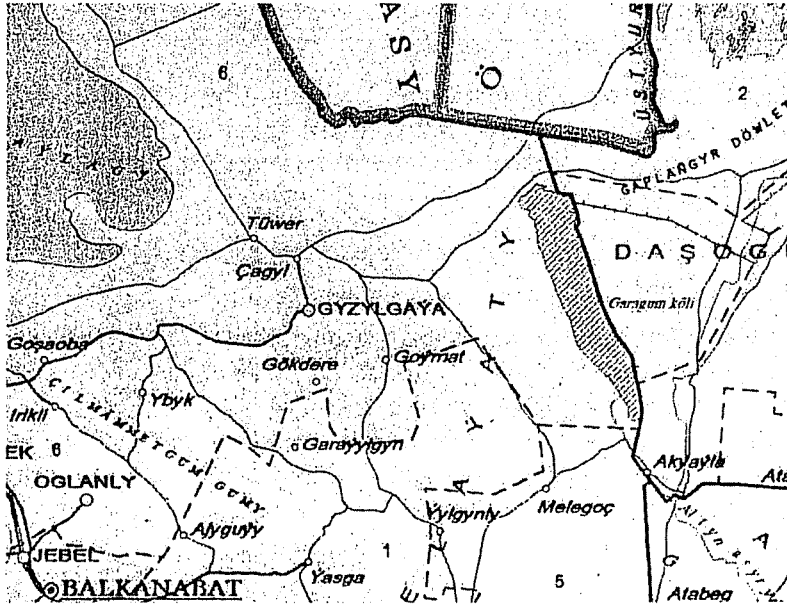
2. GOYMAT, Bir çoban köpeğinin adıdır. Çünkü Türkmenistan'ın batı ağızlarını konuşanların buldukları bölgelerdeki insanlar hayvancılıkla uğraşırlar. Bundan dolayı bu bölgelerde çoban köpeklerinin çoğunun adı GOYMAT'tır.

Hem cevap hem yukarıdaki bilgiyi verdiği için meslektaşım Berdi Sarıyew'e teşekkür ediyorum.

Haritada gördüğüm *Koymat* ve *Goymat dağları* diye anılan her iki yer ismi, oradaki dağ silsilesine ve onun eteğindeki köye, herhalde bu bölgede yaşayan halk tarafından verilmiştir. Oraya bu adı veren acaba hangi Türk boyu idi? Bu soruya şu makul yanıt verilebilir: Türkiye Türkçesindeki *koyun* kelimesi Oğuzların lehçesinde (Türkiye, Azeri, Türkmen) *koyun ~ goyun*; Kıpçak ve Uygur (Kazak, Kırgız, Özbek ve Uygur) lehçelerinde ise *koy (=qoy)* biçiminde görülür. Buna göre Türkmenistan haritasında görülen *Koymat* ve

Harita 1: Koymat ve Gori Goymatdağ

Harita 2: Goymat

Goymat dağları diye anılan yer isimleri Kıpçak lehçesi konuşan Türk boylarınca verilmiş olmalıdır.

Türkçe'de, kelimeye *-an / -en, -ıcı / -ici, veya +çı / +çi* eklerindeki gibi bir anlam kazandıran, isimden isim yapan ekler arasında *+mat* biçiminde, *koymat* kelimesindekinden başka bir örneğe rastlanmıyor. Farsçada aynı anlamda, isimden meslek ismi yapan *+bân* diye bir ek var: *bâğ+bân* "bağcı", *pâs+bân* "bekçi", *dîd+bân* "gözcü", *seg+bân* "köpek eğiticisi" vs. Bu örneklerdeki *+bân* ekinin sonundaki *-n* 'nin *-t* 'ye dönüşmesine dair örnek bilmiyoruz. Kendilerine konuyu açarak başvurduğum Farsça uzmanları bu konuda aydınlatıcı bir bilgi olmadığını ifade ettiler. Bundan dolayı, şimdilik Türkçe'deki *+mât* ekiyle Farsça'daki *+bân* eki arasında bir ilgi kurmak mümkün görünmüyor.

Acaba günümüzden 1500 yıl öncesine ait böyle bir ek kendisini sadece *qoymat* (< *qoy+mat* < *qoy+bat*) "koyuncu, çoban" sözcüğünde mi koruyabildi? Eğer bu sözcük bugün artık herhangi bir bölgede kullanılmıyorsa, karışık dilli Hârizm bölgesinde, en eski Türk hayat tarzını yaşayan ve yaşatan konar göçerler arasında kendisini bir süre daha devam ettirip ve sonra, zamanla unutulup, sadece bir kaç yer adında mı kaldı?

Ulaşabildiğim Sanskritçe sözlükleri karıştırırken "(bir şeyi tehlikeden) koruyan, (hayvanları) güden, çoban, bekçi" anlamlarındaki bir sözcük dikkatimi çekti: *pâtr*(2) "Beschützer *m*, [Behüter *m*, Wächter *m*]"⁹. Bu kelimenin Türkçe'ye geçip geçmediği, eğer geçti ise ne zaman, nerede ve hangi münasebetlerle geçtiği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değilim. Tanıdıklarım arasında, bu konuyu açarak Sanskritçe bilgisine başvurabileceğim maalesef bir kimse yok. Bundan dolayı aşağıda sunduğum açıklama denemesinin muhtemel yanlış veya eksiklerinin şimdiden okuyucularca mazur görülmesini rica ediyorum.

Dil çalışmalarında sıkça rastlanan ses değişmelerinden biri, *r* sesinin, konuşurken telaffuzda, erimeye ve kaybolmaya gayet yatkın bir özelliğinin olduğudur. Bu ses olayı genellikle hem Türkçe asıllı sözcüklerde, hem başka dillerden Türkçe'ye geçmiş kelimelerde olagelmektedir. Sanskritçe *pâtr*(2) kelimesi Türk diline geçince, bu sözcüğün sonundaki *-tr* seslerinin birlikteliği, Türkçe'nin hece sonundaki çift konsonant yapısına uymadığı için sondaki *r* doğal olarak kaybolur. Dil uzmanlarınca bilindiği üzere *p, b, f, v, m* sesleri ağızdaki çıkakları itibariyle birbirlerine yakın ve kendi aralarında birbirleriyle ses değişimleri olan konsonantlardır. Nitekim Türkçe'de kelime başında *b- > θ*,

⁹ MYLIUS, Klaus: Wörterbuch Sanskrit-Deutsch, VEB Verlag Enzyklopädie Leipzig, 1975, s. 278b.

b- > *v-*, *b-* > *m-* vb değişimler bilinen olağan ses olaylarındandır: *bolmak* > *olmak*, *bérmek* > *vérmek*; *ben* > *men*, *beñ* > *meñ*, *buñ* > *muñ*, *barmak* > *varmak*, *binmek* > *minmek*, vs. Bu değişimler tarihî Türk yazı dillerinde görüldüğü gibi, bugünkü Türk lehçelerinde de yeterince var. Bu makalede söz konusu olan Sanskritçe *pâtr*(2) kelimesinin Türk diline geçtikten sonra, başındaki *p-*'nin *b-*'ye değişimi pek çok dilde de görüldüğü gibi olağan bir ses olayıdır. Ancak *p-*'den *b-*'ye değişim gerçekleştikten sonra, Türkçe'de *b-*'nin *m-*'ye dönüşmesi, yukarıda örneklerini verdiğimiz Türkçe asıllı kelimelerdeki *b-* > *m-* değişiminden farklı bir özellik taşır. Örneklerdeki Türkçe kelimelerin ilk hecesinin son sesi nazal *n* veya *ñ* sesidir. Bu nazal ses gerileyici bir etkiyle kelimenin başındaki *b-*'yi, kendisine ses bakımından *b-*'den daha yakın olan *m-*'ye dönüştürmüştür.

Bu yazının konusu olan *+mat* ekinin, daha önceki biçimi olduğunu tahmin ettiğimiz *bat* (<Sanskritçe *pâtr*(2)) sözcüğünde ise hece sonunda *n* veya *ñ* gibi herhangi bir nazal ses yoktur. Bundan dolayı, *qoymat* (< *qoy+mat* < *qoy+bat*) sözcüğündeki *m* < *b* değişimi, benim kanaatimce, konsonantlar arasındaki ses uyumuyla ilgili bir değişimdir. Söz konusu *bat* (<Sanskritçe *pâtr*(2), Türkçe “koyun” anlamındaki *qoy* kelimesine eklenince birleşen iki sözcükten birincinin sonundaki *-y* ile ikincinin başındaki *b-* yanyana gelerek, *-yb-* biçiminde yeni bir ses birlikteliğinin oluşması Türkçe'nin ses uyumuna yatkın değildir. Çünkü *y* sesinin ağızdaki çıkışına (mahrecine), *m* sesinin çıkışı, *b*'ninkinden daha yakındır. Bundan dolayı, Türkçe söyleyişte sesçe daha uygun ve telaffuzda daha kolay olan *-ym-* değişimi yeğlenmiştir. Türk dilindeki bu ses özellikleri dikkate alınarak *bat* > *mat* değişimi, kurallara uygun bir ses oluşumdur.

Yukarıdaki veriler ve değerlendirmelere göre şu kanaat ağırlık kazanmaktadır: G. DOERFER'in yukarıda adı geçen makalesinde sözkonusu olan Jou-jan [=Ruanruan] (MS 402-552) hükümdar armalarının birkaçındaki *+bat* eki muhtemelen Sanskritçe *pâtr*(2) sözcüğü ile aynıdır. Çünkü *+bat* hakkındaki bu kanaatimi onun hem ses durumu hem anlamı destekleyecek mahiyettedir. Sanskritçe *pâtr*(2) sözcüğünün herhangi bir dönemde Türkçe'ye geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hayvancılıkla, özellikle koyun besleyerek geçimini sürdüren Kıpçak Türk boylarının lehçesindeki Türkçe bir kelime olan *qoy* ile *mat* (< *bat* < Sanskritçe *pâtr*(2)) birleşmiş ve “koyuncu, koyun güden, koyunları koruyan, çoban ve çoban köpeği” anlamında *koymat* diye yeni bir isim oluşmuştur.

Tıpkı *koymat*'taki *+mat* gibi aynı anlam ve görev, *sığırmaç* <*sığır+t+maç* (“sığır çobanı”) kelimesindeki *+maç*'da da var. Aradaki *t* sesi

sonradan türemiştir (Tkm *çekirtge*, Tat *çekirtke* ~ *şekirtke*, Kzk ve Kkp *şegirtke*, Krg *çegirtke*'de; Kkp *kabirtka* ~ *kawirtka*'da olduğu gibi)¹⁰. Kanaatimce *sığirtmaç*'taki +*maç* da, *koymat*'taki +*mat* gibi Sanskritçe *pâtr*(2) sözcüğünün aynı ses aşamalarından geçmesiyle türemiştir. Ancak, *sığirtmaç* sonundaki -ç, kendisinden bir önceki hecede bulunan -rt- sesinin, telaffuz kolaylığı bakımından, bir sonraki hecede t yerine, ç sesini yeğlemesinden dolayı oluşmuştur.

+*maç* ekini *dilmaç* (<til < tıl+maç) ("tercüman, çevirmen") sözcüğünde de görüyoruz. Orta Türkçe'den itibaren görülen bu sözcük bugün de Türk lehçelerinde kullanılmaktadır: Tkm *dilmâç*, Kzk *tilmeş*, Krg, Tel, Alt *tilmeç*, Tat *tilmaç*, Özb *tilmâç*, Kuğ *tilbeç*, Sag, Koy *tilbes*, Kum *telmeş*¹¹.

Macarca'daki *tolmács* ("tercüman") sözcüğünün eski bir Türk dilinden (<*tilmaç* < *tilmaç*) alıntı olduğu kabul edilmektedir. Almanca *Dolmetsch* ("birinin lehine ve adına konuşmak") ve bundan türemiş olan *Dolmetscher* ("tercüman") sözcüğünün kökeninin de Macarca'daki *tolmács* kelimesinden geldiği bilinmektedir¹² (G. Wahrig 943a). Ancak bütün bu dillerde "tercüman" anlamında kullanılan kelimenin M.Ö. 2. bin yılda Anadolu'da konuşulmuş Mitanni dilinin bir kolu olan Hurri dilindeki *talami* sözcüğünün kalıntısı olduğu görüşü inandırıcılıktan uzak ve yanlıştır.

KAYNAKLAR:

- DOERFER, Gerhard (1965): *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen II* (Wiesbaden 1965, 671), Nr.1010, s. 662-665.
- DOERFER, Gerhard (1992): "Mongolica im Alttürkischen". — *Bruno Lewin zu Ehren. Festschrift aus Anlass seines 65. Geburtstages. Band III*. Korea. Herausgegeben von M. Kuhl und W. Sasse. Bochum 1992: Brockmeyer, s. 39-56.
- EREN, Hasan (1999): *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, (Ankara 1999. 512 S.), s. 83, 113, 199 ve 364.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. (1991): Komisyon Başkanı: A. Bican Ercilasun, vb. Kültür Bak. Yay. Ankara 1991, 1183 S., 8°. (KTLS). S.: *koyun* kelimesi için bkz.: s. 504-505.
- Knaurs Grosser Weltatlas* (1985), 10. völlig neu bearbeitete Auflage, München 1985, 123 s. Karten + 231 Begriffe, 2°. [Sayfa 43'te *Gory Koymatdag*].
- MYLIUS, Klaus (1975): *Wörterbuch Sanskrit-Deutsch*, VEB Verlag Ensyklopädie Leipzig, 1975, 583 s.

¹⁰ Örnekler için bkz.: EREN, Hasan (1999): *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999, s. 83, 199 ve 364.

¹¹ Örnekler için bkz.: DOERFER, Gerhard (1965): *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen II*, Wiesbaden 1965, Nr.1010, s. 662-665; EREN, Hasan (1999): *age*, s. 113.

¹² WAHRIG, Gerhard (1975): *Deutsches Wörterbuch*. Bertelsmann Lexicon-Verlag, München 1975, s. 943a.

- Nehci'l-Ferâdîs I: Tıpkıbasım* (1956): Önsözü yazar János Eckmann, Ankara, TDK 1956. XIV+444 s.
- NY = Nuri YÜCE, *Mukaddimetü'l-Edeb'in Hârizm Türkçesi dil malzemesi içeren çeşitli yazmalarından, yazarın kendi derlediği notlar. Her bir yazmanın kendi kısaltması ayrı harflerle gösterilmiştir.*
- SCHÖNIG, Claus (2005): "Türkisch-mongolische Sprachbeziehungen: Versuch einer Zwischenbilanz". — UAJb 19 (2005), 131-166.
- Türkmenistan Haritası* (2 pafta halinde), *Ölçek 1:1000000*, Aşkabad 1993. [1. Paftada *Gory Goymatdag* ve bunun yakınında *Koymat* köyü var].
- WAHRIG, Gerhard (1975): *Deutsches Wörterbuch*. Bertelsmann Lexicon-Verlag, München 1975. 4320c s.
- YÜCE, Nuri (2004): "Bazı nadir sözcükler ve ilginç bir ek üzerine". *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, Ankara 20-26 Eylül 2004*, Ankara 2004, s. 3275-3297.
- YÜCE, Nuri (2007): "Mahmyt Zamaşarynyň «Mukaddymatyl-edeb» atly eseriniň Türkmen dili üçin ähmiyeti", 33 S. Basılmamış olan bu bildirinin Türkmençe, İngilizce ve Rusça birer sayfalık özeti (konferans mütercimlerince yapılan, fakat benim tasvip edemeyeceğim bazı çeviri yanlışları bulunan) şu kitapta yayımlandı: *Mahmyt Zamaşary we gündogaryň ylmy-edebi galkynyşy, Halkara ylmy maslahatyň nutuklarynyň gysgaça beyany, 2007-nji yylyň Magtymguly ayynyň 23-25-i, Aşgabat-Daşoguz 2007*, Türkmençe s. 44-45; İngilizce s. 263-264; Rusça s. 424-425.
- Not:** Türkmenistan'daki *Koymat* köyünü ve *Gory Goymatdag* ~ *Koymatdag* yer adlarını gösteren iki harita var.